

Materiální jednota světa

Ladislav Hejdánek

◆ poznámky, česky, vznik: 21. 1. 1959

◆ notes, Czech, origin: 21. 1. 1959

Materiální jednota světa [1959]

1. Objektivní skutečnost, nezávislou (prvotně) na lidském vědomí, uznává jak materialismus, tak objektivní idealismus. Materialismus se liší od objektivního idealismu tím, že objektivní skutečnost pojímá jako skutečnost hmotnou. Hmota sice na jedné straně neznamena nic víc, než právě objektivní skutečnost; ale protože tato objektivní skutečnost může být pojata nesprávně, a protože existuje celá jedna tradice filosofická, která se pokouší tuto objektivní skutečnost vykládat jako něco podobného nebo blízkého lidskému vědomí nebo jeho prvkům (objektivní skutečností je tu míněn duch, absolutní vědomí, idea nebo svět idejí apod.), slouží termín hmota a hmotný k poukazu na objektivní skutečnost nikoli takto falešně interpretovanou a pojatou, ale na takovou, jaká skutečně sama o sobě jest.

2. V jakém vztahu je tato materiálnost světa k jeho jednotě? Existovaly filosofické pokusy, které chtěly jednotu světa založit na jediné světové substanci, společné pro vše existující. (I Engels se ještě 1873 domníval, že vskutku existuje nebo alespoň existovalo něco jako „čistá hmota jako taková“, která není pouhou abstrakcí, ale v níž splývají všechny látky; později však toto pojetí zavrhl a prohlásil, že hmota jako taková je ryzí výtvor myšlení a abstrakce – 1885.) Ale taková jediná substance neexistuje. Proto jednota světa nespočívá v tom, co by nejrozmanitějším věcem bylo společné; společné je jim totiž jen to, že jsou, společné je jim jejich bytí. Tak je založena jednota bytí, ne však jednota světa. Neboť jakmile se jen o milimetr vzdálíme od toho, že všem věcem je společné bytí, hned začnou vystupovat rozdíly těchto věcí. Krok od bytí světa k jeho materiálnosti je tedy krokem k rozdílnosti věcí. Kde začíná materiálnost, začínají i rozdíly. A přece čteme, že jednota světa nespočívá v jeho bytí (i když bytí je předpokladem jeho jednoty), ale že skutečná jednota světa spočívá v jeho materiálnosti. Jak tomu rozumět?

3. Především si musíme uvědomit rozdíl mezi tím, řekneme-li, že svět je jeden nebo že je jednotný. Důraz na to, že svět je jeden, je namířen proti náboženství, které je podle Marxových slov „duchovním aromatem onoho světa“; v témž smyslu říká Engels, že jednota světa a nesmyslnost onoho světa je výsledkem celého zkoumání světa (správně mělo být: jedinstvo). Tato jedinstvo světa má význam negativní; je vyjádřením odmítnutí jiného, druhého, „onoho“ světa. Skutečná jednota tím není postižena.

4. Část nesnází, kterou jsme si ukázali, svědčí o tom, že jednota světa není principem a východiskem, tedy něčím, co by hned od počátku bylo zřejmé a evidentní. Jednota není věcí filosofického tvrzení, ale – pokud jde např. o přírodu – záležitostí přírodovědeckou. Právě proti Dühringovi, který jednotu bere jako něco samozřejmého, zdůrazňuje Engels, že tato jednota musí být dokázána. To znamená, že jednota světa může být jedině vědeckým závěrem, vědeckým resultátem, výsledkem vědeckého zkoumání světa.

5. Jestliže není (kromě bytí) věcem nic společné, na čem by mohla být jednota světa postavena, znamená to na druhé straně, že uprostřed ustavičných změn, které kolem sebe ve světě můžeme sledovat, není vůbec nic absolutně trvalého neměnného. Odmítnutí oné společné substance (universální) znamená současně, že změna, proměna, pohyb neprobíhá jen po povrchu věcí, ale že věci jsou „podstatně“ proměnlivé. Poznat pohyb, změnu znamená tedy podle Engelse poznat vše. Poznavše pohyb, poznali jsme hmotu samu, a to úplně. Jednota takto věčně proměnlivého světa musí být tedy založena nikoli v neměnnosti, ale přímo ve změně, skrze změnu a změnou. Změna je však totožná a neoddelitelná od vzájemného působení; právě toto vzájemné působení je předmětem našeho poznávání, za ním už není co poznávat (je tedy odmítnut substrát působení). Skrze vzájemné působení souvisejí mezi sebou nejrůznější věci (procesy) navzájem, a tím je založena jednota světa. Garantem světové jednoty je tedy souvislost všeho se vším, všeobecná souvztažnost a vzájemná podmíněnost věcí.

6. Všeobecná souvislost a vzájemné přechody věcí (procesů) mezi sebou uskutečňují se ovšem na nejrůznějších úrovních a v nejrozmanitějších formách. To znamená, že najdeme právě tak tuhé, pevné, přímé kausální souvislosti jako naopak souvislosti slabé, nepatrné, nahodilé nebo vzdálené (např. souvislosti mezi kosmickými tělesy: Měsíc ještě na leccos pozemského působí, planety už daleko méně, Pluto je ve svém působení prakticky naprosto zanedbatelný, vzájemné působení jednotlivých stálic v naší galaxii je nepatrné, ale souvislosti mezi různými galaxiemi jsou ještě chudší atd.). Je známo, že pevnost řetězu záleží v pevnosti jeho nejslabšího článku. Proto i jednota světa jako celku je určována právě těmi nejslabšími a nejchudšími vztahy, jimiž věci, procesy resp. kosmické oblasti spolu ještě souvisí. Jednota světa je tedy proti všem těm jednotám, které jsou kolem nás a které známe ze svých denních zkušeností (jednota živého organismu, jednota filosofického systému, jednota rodiny, národa, kulturně politická, ideová jednota společnosti, třídy, strany, jednota atomu, molekuly atd. atd.), velice chudá.

7. Existuje ovšem aspekt materiální jednoty světové, který činí z naší otázky závažnou součást marxistického světového názoru. Už jsme naznačili, že důraz na jedinstvo světa, která je založena ovšem v jeho jednotě, je namířen proti náboženské představě „onoho“ světa. Ale nejde jen o tuto frontu. Jednota světa nabývá zvláštního významu v celé oblasti společenské. Jen na základě skutečné jednoty všech oblastí lze postupovat vědecky z jedné do druhé, a to přechodem, nikoli přeskokem. Jako nevědecké se ukazují všechny představy, že vedle světa hmotného je tu ještě svět ducha (nebo idejí), že tu oba světy stojí bez souvislosti, samostatně. Stejně nevědecké je mít za to, že živé organismy jsou čímsi podstatně samostatným, že život vznikl a je udržován nějak zvenčí tohoto hmotného světa, jakýmsi nehmotným principem. Krátce: theorie materiální jednoty světa je především poukazem k tomu, že hmotu je třeba pojímat

velmi široce, že k ní patří všechno skutečné, že hmotu nesmíme redukovat na jednu část, jednu stránku, jeden aspekt skutečného, objektivně reálného světa, z něhož bychom pak chtěli nějak vykládat zbytek, ale naopak že musíme v tuto hmotu pojmout všechno, všechnu tu nekonečně rozrůzněnou a proměnlivou skutečnost na všech úrovních. Proto také veškeré proměny musíme sledovat v jejich vývoji, ne se na ně dívat jako na střídání.

8. Důkaz materiální jednoty světa je možný jen v konkrétní praxi lidské, zvláště ovšem vědecké. To znamená, že tento důkaz není a nikdy nebude podán jednou provždy, definitivně, apriorně, ale že budou postupně snášeny nové a nové doklady a důkazy, které budou myšlenku materiální světové jednoty stále více podporovat a utvrzovat.

9. Snad bylo už dostatečně objasněno, že jednota světa je jen jednou stránkou, že proti této jednotě stojí nekonečná rozmanitost, rozrůzněnost věcí. A nejen to. Pro dialektické myšlení je podstatné, že uznává (shledává, nalézá) relativní převahu rozpornosti nad jednotou. Aplikujeme-li tento pohled na naši otázku, musíme vyvodit, že nad materiální jednotou světa, jak jsme o ní dosud mluvili, má relativní převahu rovněž materiální rozpornost světa. Význam rozpornosti je větší než význam jednoty, jak nám může ukázat řada konkrétních příkladů. Jistě je významné vidět dnešního člověka ve vývojové souvislosti s pračlověkem a nějakými ještě staršími praopy; nicméně významnější je, že dnešní člověk už není tím praopem ani pračlověkem. Antagonistické třídy ku př. v kapitalistické společnosti tvoří ovšem jednu společnost (kapitalista nemůže existovat bez proletáře, ale ani proletář jako takový nemůže existovat bez kapitalisty – jinak přestává být tím, čím je); nicméně rozpor mezi dělnickou třídou a kapitalistickou buržoasií je významnější (aktuálnější) než jejich jednota. Živý organismus žije ovšem v jednotě se svým prostředím, ale významnější než tato jednota je právě naopak rozpor, odlišnost, to, že tento organismus není prostým pokračováním prostředí, ale čímsi svébytným, do určité míry samostatným, novým, originálním (proti svému prostředí). Atd. Podobně tedy rozpory, rozrůzněnost, odlišnost, mnohotvárnost světa má relativní převahu nad jeho jednotou.